

TRITON

VZPOURA:

Úsvit nového věku pro všechny Eviny dcery

Sally Armstrongová

TRITON
Praha / Kroměříž

Sally Armstrongová

Vzpouora

Úsvit nového věku pro všechny Eviny dcery

Sally Armstrongová

Přeložil Václav Petr

VZPOURA:

Úsvit nového věku pro všechny Eviny dcery

Stanislav Juhaňák – TRITON

Sally Armstrongová

Vzpouza

Úsvit nového věku pro všechny Eviny dcery

Tato kniha ani žádná její část nesmí být kopírována, rozmnožována ani jinak šířena bez písemného souhlasu vydavatele.

Copyright © 2013, 2014 by Sally Armstrong

© Stanislav Juhaňák – TRITON, 2015

Translation © Václav Petr, 2015

Cover © Renata Brtnická, 2015

Vydal Stanislav Juhaňák – TRITON,

Vykáňská 5, 100 00 Praha 10,

www.tridistri.cz

ISBN 978-80-7387-857-3

Věnováno Malále Júsufzajové,
která se v Pákistánu zasazuje o vzdělávání dívek:

„Chci světu oznámit: musíte se snažit získat vzdělání, protože je velmi důležité...

Je také důležité, abychom otevřeně odsuzovaly, co je špatné.

*A pokud se děje něco špatného, musíme mít dost sebevědomí na to,
abychom řekly, že se děje něco špatného. Musíme se naučit zvýšit hlas.“*

A věnováno všem, kteří se o toto vzdělávání zasloužili,
zejména Sally Wales Goodrichové (1942–2010), matce, učitelce,
přítečkyni a manželce. Navzdory tomu, že její syn cestoval na palubě
druhého letadla, jež 11. září 2001 narazilo do jedné z budov Světového
obchodního centra v New Yorku, dokázala Sally proměnit neštěstí v dobro
a zbytek života zasvětila vzdělávání afghánských studentek.

Obsah

Úvod: Revoluční cestou / 11

1. Stydět bychom se neměly my, ale vy! / 27

2. Náboženský útlak / 52

3. Záležitost kulturní odlišnosti / 79

4. Příběhy žen / 106

5. Prerušení cyklu mezigeneračního přenosu chudoby / 129

6. Vzestup žen / 155

7. Poslední bariéra / 178

8. Anatomie změny / 189

Závěr: Dívčí úsvit / 214

Poděkování / 223

Vybraná literatura / 225

Rejstřík / 231

ÚVOD

Revoluční cestou

Na Zemi dochází ke změnám. Prožíváme úsvit nového věku. Ženy od Kábulu přes Káhiru a Kapské Město až po New York uplatňují nárok na své právoplatné postavení doma, v práci i ve veřejném prostoru. Uvádějí do pohybu změny takového rozsahu, že nejspíš ovlivní i tak obtížně řešitelné problémy, jako jsou chudoba, mezistátní konflikty, kulturní a náboženské rozpory. Představitelé mocenských struktur jim konečně začínají naslouchat.

Nová vlna změn se neomezuje jen na snahy o slušné zacházení s „malými ženami“¹ nebo na pokusy dotlačit neochotné politické režimy k přijetí těžce vydobytých mezinárodních práv, jež souvisejí se ženami. Současná vlna změn je založena na koncepci, podle níž si svět už nemůže dovolit utlačovat polovinu své vlastní populace. Americký ekonom Jeffrey Sachs, stojící v čele Projektu tisíciletí OSN (*UN Millennium Project*), ukazuje, že se postavení žen bezprostředně pojí se stavem ekonomiky: jestliže někdo prosperuje, prosperuje i ten druhý; je-li někdo upozaděn a strádá, strádají i ostatní. Pokud se nakládá se ženami a dívkami slušně a spravedlivě, ekonomické podmínky obce se podle Světové banky zlepšují.

Lidé monitorující situaci žen ve světě hovoří zcela novým jazykem. Tak například zkušená expertka na americkou zahraniční politiku a spisovatelka Isobel Colemanová, členka Rady pro zahraniční vztahy (CFR, *Council on Foreign Relations*) v New Yorku, říká: „V zemích, v nichž jsou ženy utlačovány, nevyhnutelně selhává stát.“

---

¹Autorka naráží na slavný román Louisy Alcottové z období války Severu proti Jihu *Malé ženy*, vyprávějící příběh čtyř sester. U nás tento román vyšel v roce 2009 v nakladatelství Knižní klub v překladu Jany Kunové. (pozn. překlad.)

A Farida Shaheedová z Pákistánu, nezávislá expertka Organizace spojených národů v oblasti kulturních práv, prohlásila: „Z větších práv a většího prostoru se dnes může těšit více žen než kdykoli předtím.“

Anebo tento výrok: „Muži a ženy společně představují pár ptačích křídel – aby pták mohl letět vpřed, nesmí si zranit či zlomit ani jedno křídlo.“ Jeho autorkou je Sima Samarová, předsedkyně Afghánské nezávislé komise pro lidská práva (*Afghanistan Independent Human Rights Commission*).

A kanadská právnička Marilou McPhedranová, ředitelka kanadského Institutu mezinárodních ženských práv (*Institute for International Women's Rights*) říká: „Změna nenastane proto, že chceme, aby nastala, nebo proto, že je to pro společnost spravedlivé. Změna nastane proto, že se v procesu angažují lidé.“

Jedním z nejzřetelnějších hlasů nového věku žen je Hillary Clintonová, která jako ministryně zahraničních věcí Spojených států amerických již uvedla řadu významných prohlášení, například: „Současné dějiny dokazují, že dohody, v nichž jsou opomíjeny ženy nebo v nichž se nebere ohled na jejich zájmy, obvykle selhávají. ... V jedné zemi za druhou se stáváme svědky toho, jak ženy pomáhají protlačit mírové dohody do cílové rovinky. Tam, kde jsou z jednání vyloučeny ženy, se až příliš často stává, že výsledné dohody postrádají ukotvení v základních pravdách a s menší pravděpodobností se těší obecné podpoře.“

Dnes konečně ženy dostávají příležitost.

Většina žen na Západě se domnívá, že naše chvíle přišla během druhé vlny ženského hnutí v 60. a 70. letech minulého století (první vlnu reprezentoval boj za volební právo žen, do jehož čela se postavily sufražetky v Austrálii, na Novém Zélandě, ve Velké Británii, Spojených státech amerických a v Kanadě o více než půl století dříve). I když však bylo dosaženo mnoha úspěchů, v oblasti rovnosti spousta žen na Západě nedoběhla do cílové rovinky a ve zbytku světa se dokonce zdálo, že je cílová rovinka nedosažitelným snem. Už tomu tak není. Katalyzátorem současných změn jsou ženy na Východě i Západě a stejně tak v Africe. A těmto ženám poskytují mocnou podporu významné osobnosti z oblasti mainstreamové ekonomie, strategie a politického života, které si uvědomily, že vzdělávání, větší příležitosti a práva žen a dívek představují krok vpřed.

K úsvitu nového věku nečekaně přispěly i tyto dva faktory: zkreslování a nemoc. Rozmach islamismu na konci 20. století přiměl ženy v Asii a na Blízkém východě postavit se proti tomu, co považovaly za nepodařenou extremistickou napodobeninu jejich náboženství. V Africe se ženy v důsledku pandemie AIDS sjednotily jako nikdy předtím, neboť si uvědomily, že pokud nic nepodniknou proti sexuální lehkomyšlnosti mužů, zemřou. Na Západě, kde na přelomu století došlo k rozmachu společnosti založené na infomačních zdrojích a komunikačních

tocích, se stal ženský styl managementu součástí mainstreamu: novým průběžným kamenem v oblasti světa korporací se staly místo hierarchií sítě a místo managementu s řízením shora dolů nastoupilo společné vedení.

Ženy z celého světa spojil Internet, Facebook, Twitter, e-maily a blogy. Ženy v modrých džínsech zjistily, že ženy s muslimským šátkem *hidžábem* nejsou pokorované, němé oběti. Ženy s *hidžábem* zase shledaly, že ženy v modrých džínsech nejsou děvky a bezbožnice. Společně pochopily, že je omezuje beztretnost a moc prospěchářských mužů, kteří ubližují jejich dětem a ničí jim budoucnost. A pochopily také, že nadešel čas na systémovou změnu. Dnes již ženy získaly tak výrazný vliv, že je všichni, od specialistů na veřejné mínění až po prezidenty, vnímají v novém světle – jako sílu schopnou skoncovat s chudobou a válečnými konflikty a potažmo zlepšit i ekonomické podmínky. Na této změně obecného postoje ženy pracovaly celá staletí.

Zformovala se nová kohorta lidí disponujících dovednostmi měnit pravidla hry. Reprezentují ji miliony žen polapených v osidlech náboženských dogmat a dusících se pod jhem kulturních rozporů. Až donedávna je extremisté umlčovali slovy: „Tohle je naše kultura, naše náboženství, to není vaše věc, nemáte do toho co mluvit.“ V současnosti se již ženy dovedou ozvat a říci zbytku světa, že to jejich věc je, že do toho mluvit mohou a že kulturními tradicemi nelze omlouvat kriminální jednání.

Po vlnách změn na Západě v 60. až 80. letech minulého století se zdálo, že převahy nabylo znepokojivé mlčení. Někteří tvrdili, že feminismus zemřel. Počátkem nového tisíciletí však už začaly pod zdánlivě klidnou hladinou probublávat ambice mladých lidí, zejména v oblastech postižených válkou, například v Afghánistánu, a epidemiemi, například v Africe. Mladí lidé toužili setřást stíny minulosti, pod nimiž se dusily jejich sny. Podobně jako účastníci předcházejícího ženského hnutí také mladí lidé nové vlny se postavili proti tabuizovaným zvyklostem, mezi něž patří i mrzačení ženských pohlavních orgánů. Začali si klást nebývalé otázky ohledně práva mužů rozhodovat, zda žena smí či nesmí chodit do školy, zda smí či nesmí pracovat mimo svůj domov, zda smí či nesmí něco vlastnit. Teplota stoupala, poklička na hrnci začala poskakovat.

Mladé ženy se zadívaly na staré muže, vyznávající staré obyčeje, novými očima, uštěpačně. Ženy, jež si dříve nedovolily promluvit, se jaly odsuzovat kulturní praktiky a po staletí přežívající falšované náboženské doktríny. Extremistům, misogynům a šovinistům dnes nahání největší strach skutečnost, že ženy v Asii, Africe a na obou amerických kontinentech nacházejí společný jazyk.

V roce 2001 ohromila ženy na celém světě skutečnost, že afghánským ženám s *burkou* (oděvem zakrývajícím nejen celou postavu, ale i celou hlavu) odpírá

vládnoucí Tálibán nejen vzdělávání a zaměstnání, ale i zdravotní péči. O deset let později, v roce 2011, se konaly demonstrace na káhirském náměstí Osvobození (Tahrír); ženy z celého světa fandily svým sestrám, jež pomáhaly svrhnout egyptský diktátorský režim. Během první dekády nového tisíciletí byly zrušeny nenáviděné pákistánské právní předpisy *hudúd*, jež mimo jiné obsahovaly požadavek, aby si znásilněná žena obstarala čtyři svědky mužského pohlaví, kteří by potvrdili, že znásilnění nezavinila; poprvé byl zpochybněn tradiční kodex právního postavení jednotlivce v Egyptě, který odpírá práva vdaným ženám; kábulské ženy našly odvahu vyjít do ulic – na mírové konferenci obklíčily liberijské ženy muže, zabarikádovaly budovu, prohlásily, že neodejdou, dokud nebude uzavřena mírová dohoda, a v zájmu prosazení svého požadavku se uchýlily k „sex-stávce“. Ve Svazijsku se sešly babičky z pětadvaceti afrických zemí a Kanady a požadovaly zákrok, který by zabrzdil epidemii AIDS. V roce 2012 se ve Spojených státech amerických ženy masově vyjádřily proti náboženské pravici a postavily se za původní výsledek známého soudního procesu *Roeová versus Wade*, který v roce 1973 poskytl americkým ženám právo na potrat. Kanaďanky z řad původních obyvatel Kanady, jež obvinily kanadskou vládu z neochoty zabývat se vyšetřováním případů jejich nezvěstných a pravděpodobně zavražděných sester, tet, dcer a matek, požádaly o pomoc Organizaci spojených národů a dostaly ji – a kanadská vláda se znepokojením zjistila, že ztratila respekt.

K ničemu z toho by nedošlo, kdyby se do čela úsilí o změny nepostavily ženy. Tak například šestnáctiletá Malála Júsafzajová (Malala Yousafzai) se stala mluvčí dívek na celém světě, ztělesněním změny, která se dnes nezadržitelně šíří mezi národy. Ještě před několika lety bychom se nejspíš o jejím osudu vůbec nic nedozvěděli. Když ji příslušníci Tálibánu střelili 9. října 2012 do hlavy za to, že si dovolila jít do školy a zasazovat se o vzdělávání dívek, nebylo by žádným překvapením, kdyby lidé žijící ve Svátském údolí v Pákistánu přešli novinku se slovy: „No, a co? Je to jen holka!“ A jinde bychom ji po vyslechnutí zprávy o jejím osudu jen politovali se slovy: „Je to děsivé, jenže tak se tam prostě s děvčaty nakládá; nemůžeme jim v tom nijak pomoci.“

Místo toho však Malálin příběh otiskly světové deníky a uváděly ho i rozhlasové a televizní stanice. Lidé sledovali, kde byla Malála ošetřována, jak byla nejprve převezena do Islámábádu a pak do Londýna v Anglii. V únoru jsme mohli zhlédnout a přečíst si veškeré podrobnosti o rekonstrukci její poškozené lebky na chirurgickém oddělení a částečném obnovení sluchu vložním kochleárního implantátu. Tou dobou jsem zrovna dlela ve Victorii v Britské Kolumbii, když mi telefonovali z tiskové kanceláře. „Pospěšte si do studia,“ pobízeli mě, „potřebujeme zpravodajský hit – Malála právě opustila nemocnici.“ Počátkem března se

Malála opět ocitla ve zprávách, jak se s růžovým batůžkem na zádech vrací do školy. A 12. července 2013, v den svých šestnáctých narozenin, se postavila před shromáždění OSN a stylem ostrřílené právničky promluvila o vzdělávání dívek.

Stala se světoobčankou. Zdálo se, jako by obyvatelé planety Země poodhrnuli závoj a náhle na vlastní oči spatřili nesmírnou hloupost lidí odmítajících pouštět děvčata do školy a důsledky poklonování před extremisty dušujících se, že jednali ve jménu Boha, když střelili do hlavy děvče, které se chtělo naučit číst. Pan Ki-mun, generální tajemník OSN, prohlásil: „Tím, že zamířili na Malálu, extremisté prozradili, čeho se bojí nejvíce: děvčete s knížkou!“

Malála disponuje oním nedefinovatelným charizmatem, v němž se síla pojí s líbezností a odhodláním s jasnozřivostí. Když si vzala na hlavu šátek zesulé Bénazír Bhuttové a přímochaře a upřímně promluvila před shromážděnými lidmi v OSN, dokonale v sobě spojovala vlastnosti proroka Mohameda s vlastnostmi Ježíše Krista, Martina Luthera Kinga mladšího, Nelsona Mandely a Mahátmy Gándhího.

Onoho 12. července se jí podařilo svět vyburcovat, když řekla: „Byly časy, kdy ženské aktivistky žádaly muže, aby se zasadili o jejich práva. Tentokrát se o ně zasadíme my samy!“ A oznámila ženám, že nastal čas vykročit vpřed: „Mysleli si, že nás kulka umlčí, že budeme zticha, ale mýlili se. Z toho ticha zazněly tisíčovky hlasů. ... Slabost, obavy a beznaděj zahynuly; zrodila se síla, moc a odvaha!“

A změny nepohánějí vpřed jen nově nalezení lídři a lídryně typu Malály. Do války proti utlačovatelům žen a dívek pochodují i pěšáci. Závoj se také poodhrnul, když byla v indickém autobuse partou chuligánů znásilněna a zavražděna Džjoti Singh Pandejová. V reakci na její brutální usmrcení se rázně zvedla opona skrývajících padesát let utajovaných pravd o postavení žen v Indii. Ukazuje se, že země s nejrychleji se rozvíjející demokracií na světě a nejnadějnější ekonomikou potřebuje změnit způsob nakládání s padesáti procenty vlastní populace. Dnes indické ženy vycházejí do ulic a požadují změnu. A svět se na ně dívá novou optikou.

„Tisíčovky lidí byly zabity teroristy, miliony byly zraněny. Jsem jen jednou z nich,“ říká Malála. „Stojím zde tedy jen jako jedna z mnoha. Nemluvím za sebe, ale za ty, jejichž hlas není slyšet, ale měl by být slyšet. ... Jedno dítě, jeden učitel, jedna kniha a jedno pero mohou změnit svět.“

Tato šestnáctiletá dívka se jako jakási moderní Johanka z Arku zotavila ze střelné rány do hlavy a získala pozornost světa. Vystoupila na tribunu a svět jí naslouchá.

Angažovanost ve věci vzdělávání děvčat představuje jeden z hlavních posunů dneška. Afghánské ženy například nehovoří o negramotnosti, ale o slepotě.

Když jsem se jich ptala, co myslí slepotou, jedna žena mi odpověděla: „Neumím číst, takže nevidím, co se děje.“ Ani ne deseti slovy mi tak vysvětlila systém, na který vládnoucí muži spoléhají celá staletí – systém udržování žen v nevědomosti, aby nevěděly, co se děje.

Nárůstem vzdělanosti se způsob života žen a dívek mění. V Saúdské Arábii se každoročně zvyšuje počet děvčat, jež vstupují na základní a střední školy, o 8,3 %. Ženy, jež v letech 2011–2012 protestovaly proti zákonu, který jim zakazoval řízení motorových vozidel, byly zubařky, profesorky a specialistky na informační technologie. Tyto ženy a jejich dcery již nejsou ochotné žádat své mužské poručníky o svolení, když se potřebují volně pohybovat po své vlasti, vycestovat do zahraničí nebo podstoupit lékařský zákrok. Porodnost v Saúdské Arábii navíc klesá na evropskou úroveň. Obyčeje, jako třeba povinnost vdát se za nejbližšího příbuzného, ztrácejí oblibu. Farida Shaheedová říká: „Čím více možností volby ženy mají, tím méně jsou v područí svých manželů, otců, kněží a *mulláhů*.“

Cílem změn, jež v této knize popisují, není porážka mužů ženami, triumf západních hodnot nad hodnotami východními nebo vítězství jednoho náboženství nad jiným náboženstvím. Je jím řešení některých nejnaléhavějších a nejúpornějších problémů světa – chudoby, válečných konfliktů a násilí. Tento ženský manifest se píše v afghánských domcích z nepálených cihel a na káhirském náměstí Tahrír, také v konžských lesích, kde se ženy skrývají před domobranou, v azylovém útulku v severní Keni, kam se uchýlilo 160 děvčat ve věku od tří do sedmnácti let, jež zažalovaly vládu za to, že je nedokázala ochránit před znásilněním. Jejich žaloba by měla znamenat precedens do budoucnosti.

Městské i vesnické revolucionářky a vizionářky z celého světa vytvářejí dějiny. V jejich čele krácejí ženy jako Gloria Steinemová, Hillary Clintonová a Isobel Colemanová ze Spojených států amerických, Sima Samarová z Afghánistánu, Farida Shaheedová z Pákistánu, Šírín Ebadiová z Íránu a Ellen Johnsonová-Sirleafová z Libérie. Seznam hráček měnících pravidla hry zahrnuje i jména jako Luz Méndezová z Guatemaly, Sifiwe Hlofeová ze Svazijska, Mary Ebertsová, Fiona Sampsonová a Margot Franssenová z Kanady a jména žen ze všech vzdálených koutů planety, jež se účastnily pochodů, psaly petice a solidárně se postavily za odstranění nábožensky a kulturně posvěcených aktů násilí proti ženám a dětem.

K úspěšnému hnutí se ihned připojili podporovatelé, podobní znovuzrozeným vyznavačům ženské síly. Filantrop Bill Gates říká: „V posledním desetiletí jsme byli svědky většího pokroku v boji proti nerovnosti než v kterékoli z předešlých pěti dekad.“ Doug Saunders, významný fejetonista kanadského deníku *The*

Globe and Mail, píše: „Nejmocnější síly světa jsou právě v této chvíli... všechny soustředěny kolem mytické postavy mladé dívky,“ a odvolává se na kampaň Protože jsem dívka (*Because I Am a Girl*) dobročinné humanitární neziskové organizace Plan International, v níž se zdůrazňuje, že osud dívek a mladých žen je zcela totožný s osudem jejich vlastní země a společnosti. Britská královská rodina ukončila v roce 2011 tisíciletou tradici práva prvorozenství (primogenitury), které jako následníky trůnu upřednostňovalo muže před ženami, a přidělila nyní stejné právo ženám i mužům. Americká spisovatelka a feministka Naomi Wolfová říká: „Jakmile začnete vzdělávat ženy, je pravděpodobné, že následný masivní kulturní posun bude provázen demokratickou kampaní.“ A harvardský psycholog Steven Pinker, autor nedávno vydané knihy o násilí v lidské společnosti *Lepší andělé naší přirozenosti* (*The Better Angels of Our Nature*), jednoznačně ukazuje, že svět vedený ženami by byl mnohem mírumilovnější. „Během dlouhých lidských dějin ženy byly a budou zklidňující silou. Tradice válek je záležitostí mužů: ženy v původních kmenových společenstvích nikdy nevytvářely skupiny, jež přepadávaly sousední vesnice.“ Pro ženy je bezpečí něčím víc než jen stavem bez válek. Bezpečí pro ně znamená, že se o ně při rození dětí někdo odborně postará. Znamená, že jejich děti budou beze strachu chodit do školy. Znamená, že se bude obdělávat půda, aniž by hrozilo, že v ní bude mina, a že ženy budou moci pokojně chodit z vesnice pro vodu, aniž by je cestou k prameni někdo znásilnil a zabil.

Dne 31. října 2000 přijala Rada bezpečnosti OSN jednohlasně rezoluci č. 1325, v níž si poprvé všímala nepřiměřenosti a specifčnosti dopadu ozbrojených konfliktů na ženy a přiznala, že příspěvek žen k prevenci konfliktů, k mírotvorbě, řešení konfliktů a budování míru zůstává nedocenen a málo se využívá.² V rezoluci zároveň zdůraznila důležitost rovnoprávného postavení žen a jejich plného aktivního zapojení do procesu nastolení míru a bezpečnosti. Hezká slova. Faktem však po uplynutí více než desetiletí zůstává, že si ženy dosud musejí klestít cestu k vyjednávacímu stolu a že jsou z jednání často vyřazovány. Hillary Clintonová vyhláší: „Pokud chceme v urovnávání nejzávažnějších konfliktů světa nějak pokročit, musíme k rozhovorům přizvat ženy!“

---

² I když se to tak může jevit, tyto termíny nejsou libovolné, ale tvoří součást rozsáhlé mírové terminologie, v níž jsou jednotlivé pojmy obvykle jasně definované a kde se přísně rozlišuje, zda jde o mírotvorbu (*peacemaking*), udržování míru (*peace keeping* či *peacekeeping*), vytváření míru (*peace making* či *peacemaking*), podporování míru (*peace support*), budování míru (*peace building*) či o mírové operace (*peace operations*). Posledně zmíněný pojem se paradoxně užívá pro „všechny vojenské operace zaměřené na vynucování míru“ (*peace enforcement*). (pozn. překlad.)

Není to nová myšlenka. Už před mnoha lety, v roce 2001, se o dalekosáhlých pozitivních dopadech dobře řízené ekonomiky a právě v této souvislosti o klíčové roli žen zmiňovala americko-kanadská spisovatelka a aktivistka Jane Jacobsová ve své knize *Podstata ekonomiky (The Nature of Economies)*. Jacobsová využila literární formu platonského dialogu – konverzace pěti fiktivních přátel u šálku kávy – a do úst jedné ze svých postav vložila následující slova: „To je důvodem, proč společnost, která utlačuje ženy a chová se k jejich práci opovržlivě, je ekonomicky značně zaostalá. Polovina populace takové společnosti, i když vykonává společensky důležité práce, například vaření a přípravu jídel, uklízení a praní, šití oděvů a přípravu léčebných prostředků, je totiž ze samostatného rozvíjení všech těchto prací vyřazena – a nikdo jiný se jimi nezabývá. Není divu, že machistické společnosti mají tak žalostně slabou ekonomiku.“

Od chvíle, kdy Jacobsová tuto pasáž napsala, se představa zlepšování ekonomiky a omezování chudoby a násilí skrze zplnomocnění žen začala rychle šířit. Cesta k této koncepci ovšem trvala dlouho, byla zrádná a nebezpečná. Ženy na ní musely překonat celá tisíciletí útlaku a úskoků. Jen za to, že si dovolily projevit vlastní názor, byly pohřbívány zaživa. Když neporodily mužského dědice trůnu, byly státy. Ženy trpěly svazováním chodidel, jež mělo zaručit vytvarování líbezných a neužitečných nožek k potěše manželů (nožky pak byly tak malé a deformované, že ženy trpěly bolestmi a jen stěží chodily, tím spíše nemohly utéci). Neustále byly podrobovány mrzačení pohlavních orgánů, byly zabíjeny „ze cti“ a vstupovaly do manželství z donucení. Dodnes jsou vsazovány do žaláře za to, že byly znásilněny, to se děje například v Afghánistánu. Někteří klerici a náboženští vůdci dodnes hovoří o ženách jako o děvkách, hampejznicích a nestydatých intrikářkách, jako o tvorech bez mozku, ba dokonce bez duše. Dějiny úsilí žen o změnu jsou dějinami ohromující odvahy, pevnosti, houževnatosti a důvtipu.

Ve Francii se ženy jako Christine de Pizanová zasazovaly o ženská práva již na počátku 15. století. Význačná spisovatelka, sociální reformátorka a feministka Mary Wollstonecraftová se v druhé polovině 18. století snažila o totéž v Anglii, kde v roce 1792 napsala dílo *Obrana ženského práva (A Vindication of the Rights of Woman)*. Mezi těmito dvěma dějinnými zlomy vládly jako monarchové ženy, kastilská a aragonská královna Isabela Kastilská, anglická královna Alžběta I., královna Kristýna I. Švédská a ruská carevna Kateřina II. Veliká, každá z nich v postavení zahrnujícím i jistou formu ženské emancipace. Ženy stály v čele „chlebových nepokojů“ v Anglii a Francii v 17. století, protestovaly proti nedostatku soli v koloniích Nové Anglie v 18. století a zabývaly se problematikou rovnosti ve světovém právu již před pěti staletími. Hnutí sufražetek a kanadská

Proslulá pětice (*Famous Five*) agitovaly za změnu počátkem 20. století a na začátku druhé vlny feministického hnutí v šedesátých letech 20. století se v této oblasti proslavily další ženy, například americká spisovatelka a feministka Betty Friedanová či kanadská spisovatelka a aktivistka Doris Andersonová. Když se v roce 1972 poprvé hrála píseň australské skladatelky a zpěvačky Helen Reddyové *I am Woman* (složila ji s Rayem Burtonem a zpívá se v ní: „*I am woman, hear me roar*“ – „Jsem žena, poslouvej, jak řvu!“), zněla jako volání do zbraně. V minulosti se však často stávalo, že to, co si ženy vydobily, doznalo posléze modifikací a ženy byly zatlačeny zpět do tradičních rolí matek, manželek, pečovatelek nebo svůdnic.

Během uplynulých pěti desetiletí se pokoušela změnit zákon a *status quo* a zlepšit podmínky života žen druhá vlna ženského hnutí. Stylem dvojhlavého zvířátka (které má hlavu na obou koncích těla) z příběhů o doktoru Dolittleovi dosáhly ženy významných úspěchů (když se jim do ústav států podařilo vložit genderovou rovnost), ale zaznamenaly i vážné neúspěchy (když se jim nepodařilo prosadit více žen do parlamentů, které by mohly změnit politickou kulturu v Kanadě, Spojených státech amerických a zemích Evropské unie). Dokonce i tam, kde byly pro členství žen v parlamentu zavedeny kvóty, například ve Rwandě a Afghánistánu, se ženy setkávaly se zatvrzelým odporem ke všemu, co navrhovaly. Dnes se však začínají jednotlivá vlákna nezbytná pro pokrok v oblasti lidských práv splétat do velké společné tapisérie změn. Chcete napravit ekonomiku? Dovolte pracovat ženám. Zaostává zdravotnictví? Zlepšete péči o rodičky a novorozence. Problém s válečným konfliktem? Pusťte k jednacímu stolu ženy. Zůstává chudoba vytrvale na nepřijatelně nízké úrovni? Zeptejte se svých žen, jak si poradit s rozpočtem.

Je to samozřejmě značné zevšeobecnění, ale na základě vlastních novinářských zkušeností se ženami v oblastech válečných konfliktů, v rozvojových i rozvinutých zemích mohu říci, že ženy jsou spíše pro férovou politiku než pro mocenské ambice a spíše je zajímá mír než míra zisku. A vůdčí osobnosti ženského hnutí již dávno konstatovaly, že pocit sounáležitosti ve společenství je pro ně mnohem důležitější než pocit převzetí kontroly. Věk informatiky snižuje potřebu mocenské hierarchie řízené shora dolů ve prospěch méně konfrontačních způsobů vedení, jež upřednostňují ženy. Gloria Steinemová, nejspíš nejznámější současná feministka světa, před dvaceti lety předpověděla, že definitivní změna sice nastane až za dlouho, ale „jednoho dne tiše převezme správu Země armáda šedovlasých žen“.

Jako novinářka vyprávím příběhy žen již pětadvacet let. Donedávna byly útlak, zneužívání, týrání a druhořadé postavení žen vnímány jako nezměnitelný

úřed ženského života, diktovaný kulturou a náboženstvím. Toto nakládání se ženami je však dnes chápáno jako příznačné pro selhávající ekonomiku, jako důsledek odstavení poloviny světové populace na vedlejší kolej.

Podobně jako videa na YouTube se mi v duchu přehrávají následující scény: Chorvatka hromadně znásilněná muži v roce 1991, protože žila ve vesnici, kterou chtěli útočníci dobýt. Ženy ze senegalské vesnice Malicounda Bambara, jež se spojily a v roce 1997 veřejně přísahaly: „Nikdy víc, ne má dcera!“ a zrušily zvyk ženské obřízky. Negramotná dívka na afghánské planině Šomali, která se stala jedinou poručnicí svých mladších šesti bratrů a sester poté, co jim Tálibán v roce 2000 zabil rodiče a babičku a která mi sdělila: „Půjdu do školy, naučím se číst a psát a vezmu je s sebou.“ Ženy v Nairobi, jež v roce 2010 uspořádaly veřejné shromáždění, na němž prohlásily manželské znásilnění za zločin, a dodaly: „Konečně jsme se dočkaly dne signalizujícího začátek konce násilí.“ Kanaďanka vyrůstající v polygamní rodině, donucená uzavřít polygamní sňatek, v jehož důsledku měla osm vlastních dětí, šestasedmdesát nevlastních dětí, sedmačtyřicet bratrů a sester – a její sestry byly manželkami jejího manžela. Když z rodiny odešla, využila jednu ze svých nejlepších vlastností, smysl pro humor, aby shrnula absurditu oné polygamní sekty: „Stala jsem se svou nevlastní prababičkou!“

A stále si všímám v životě těchto žen hulvátů, jimž beztrestně prochází, když mladým dívkám brání v přístupu ke vzdělání a ženám zakazují chodit do práce, a všímám si pachatelů znásilnění a válečných magnátů, kteří v ženách vidí přinejlepším zboží, a tzv. Božích mužů, jejichž misogynie nezná mezí. Ti všichni se dnes ocitají pod drobnohledem. Diplomaté a aktivisté již nejsou umlčováni muži, kteří prohlašují, že jednájí ve jménu Božím a že nikdo mimo jejich kulturu a víru nebude poukazovat na chyby v jejich zvyklostech. Z tvrzení, že násilí „není vaše věc“, se stal oxymóron. Násilí je věcí nás všech.

Od roku 1985 vydává Světová banka každých pět let zprávu, v níž upozorňuje, že když se holčičkám věnuje pozornost (když se jim poskytne vzdělání, lékařská péče a kvalitní strava), ekonomika obce se zlepšuje. Proč? Protože pak se dívka vdává později, má méně dětí a tyto děti jsou zdravější. A tajemství nespočívá jen v tom: na mnoha místech představuje ženská inteligence nevyužitý zdroj. Pokud se začnete o tento zdroj starat, užitek z něho se z domácí sféry přelije do veřejného života. Na základě výzkumu uspořádaného dobročinnou humanitární neziskovou organizací Plan International se zjistilo, že stupeň omezení chudoby a ekonomický růst země je (mezi všemi faktory na prvním místě) přímo úměrný úrovni vzdělání dosaženého ženami. V roce 2010 uspořádaly Massachusettská technika (MIT) a Carnegieho-Mellonova univerzita studii o kolektivní inteligenci

a zjistily, že když se ke zkoumané skupině přidají ženy, kolektivní inteligence skupiny se zvýší.

Kdysi se nikdo nepozastavoval nad tím, když lidé o ženách arogantně prohlášovali, že znásilněné ženy si o znásilnění říkaly a že ženám, jež manželé bijí, se to líbí. V zemích, kde již ženy dosáhly emancipace, se nikdo nic takového neodvážil říct. V roce 1994 se jeden kanadský soudce v Albertě vyjádřil, že když se mladá žena ucházela o místo obsluhy jeřábu na stavbě, „neprezentovala se... v dámském kloboučku a krinolínové sukni“, a tak byla znásilněna. Naznačoval tím, že to byla její chyba, a dodal: „Dobře volené slovo, plesknutí přes ústa nebo... dobře mířená rána kolenem by byly lepší odpovědi než pachatele dráždit.“ Soudce byl za to zbaven funkce.

Když v roce 1982 přednesla poslankyně Margaret Mitchellová v dolní komoře kanadského parlamentu myšlenku radikální reformy soudnictví – reformy, která by zahrnovala kriminalizaci manželského znásilnění a sexuálního napadení, včetně kriminalizace týrání žen a dětí a incestu –, její kolegyně ve sněmovně se smáli! Když byl v roce 1983 přijat nový zákon o sexuálním napadení, nesmál se nikdo. Dnes se podobné změny požadují i v jiných částech světa. Nepokryté a bez eufemismů se dnes mluví o vraždách „ze cti“, o mrzačení ženských pohlavních orgánů, o sňatcích z donucení i o nepřehledné řadě útoků na ženy a dívky. Nejde o skutky charakteru kulturního, nýbrž kriminálního. Až do nedávné doby se kritika zvyklostí souvisejících se sexem a zneužíváním považovala za tabu. Pokud by se však o těchto věcech nemluvalo, změna by nenastala. Nyní o nich ženy hovoří a jejich diskuse nám mění život.

Vzpomínám si, jak jsem v roce 2002 přiletěla do Bangladéše v rámci výzkumu týrání žen, jež bylo stále častější a stále krutější. Ženy byly manžely bity, měly vykloubené končetiny, do tváří jim byla stříkána kyselina, jedna byla přivázána k železničním kolejím a zachráněna těsně před příjíždějícím vlakem. Když jsem kráčela k vesnici s Ritou Adhikaryovou, která pracovala pro nevládní neziskovou organizaci World Vision, zagestikulovala na mě mladá žena, která se snažila skrývat u okraje vozovky. Když jsem se k ní přiblížila dostatečně blízko, všimla jsem si, že je jakoby těžce opářená. Puchýři pokrytá kůže se jí odlupovala zpod prsů, z paží i obličejů. Jedno oko po zjevném bití téměř vylézalo z důlku. Když jsem se jí zeptala, co se stalo, muži, kteří se shromáždili na ulici a sledovali nás, prohlásili, že je to hlupačka, která na sebe převrhla nádobu s vařící vodou.

Rita promluvila: „Převrženou vodou by si nespálila prsa zesponu. To by šlo jen tehdy, kdyby na ni vodu někdo vychrstl. Kdo to udělal?“ Vyslechla opodál stojící ženy, shromáždila fakta a zavolala policii, které sdělila podrobnosti a jméno muže, který ženu napadl. Nakonec postižené ženě vysvětlila, kde sežene pomoc

a přístřeší. Když jsem o případu napsala do časopisu *Homemaker's*, měl vydavatel zájem zveřejnit fotografie, jež jsem pořídila na místě a jež názorně ukazovaly ženina zranění. Snímky však byly příliš drsné, realita příliš šokující, a tak redakce nakonec využila jiné snímky. Čí útlocit se však zatajením strašlivé pravdy ochraňuje? Proč hanbu cítí spíše oběti, místo aby se styděli pachatelé?

V roce 2012 však za podobný příběh získala cenu americké Akademie filmového umění a věd (Oscara) pákistánská režisérka Sharmeen Obaidová-Chinoyová. V krátkometrážním snímku *Zachovat si tvář* (*Saving Face*) zdokumentovala děsivá zranění, jež pákistánské ženy utrpěly poté, co jim muži nastříkali do tváře kyselinu. Obrátila pozornost k ohavným zločinům, o nichž se nikomu nechtělo mluvit. Během pouhých deseti let se podařilo setřít filtr z optiky veřejnosti a prolomit mlčení jak v Pákistánu, tak v jiných zemích. Mluvit o problému je protijedem na jed útlaku a nespravedlnosti. Prvním důsledkem toho, že se postižené ženy se svou zkušeností svěřily, je uvědomění si, že druzí lidé žijí jinak. Ženy v Afghánistánu si to začaly uvědomovat ve chvíli, kdy pochopily, že jejich náboženství bylo zmanipulováno politickými oportunisty: navzdory všemu, co tvrdili fundamentalističtí *mulláhové*, text Koránu mohl omluvit akce extremistů jen stěží. Druhým důsledkem sdílení těchto příběhů je překonání zneklidňující osobní otázky, kým se jako ženy staneme, pakliže svůj dosavadní způsob života změním.

V roce 1997 se mi senegalské ženy svěřily, že o plánu na zrušení drastické ženské obřízky diskutovaly s představenými vesnic a *imámy* celé měsíce, neboť je zpočátku dělala představa, že by bylo možné ukončit dva tisíce let starou kulturní zvyklost. Podobně jako ostatní ženy, jež se pokusily změnit *status quo*, i senegalské ženy napadlo, zda se změnou starobylého obyčeje nezmění i jejich vlastní totožnost. Jakmile však učinily první kroky, zbytek už byl spíše záležitostí houževnatosti a trpělivosti.

Arabské jaro se rozhořelo jako důsledek kombinace shromáždění na barikádách, diskusí u studny a peticí vládcům. V důsledku nečekaného činu tuniského občana Mohameda Buazíziho, který se 17. prosince 2010 na protest proti útlaku a korupci upálil, se spustila revoluce, která zaplavila Blízký východ a severní Afriku. Dějiny nás učí, že bariéra prvnímu útoku vždycky odolá. S každým dalším náparem však víc a víc slábne, až se nakonec prolomí. Zesnulá kanadská novinářka a sociální aktivistka June Callwoodová to formulovala slovy: „První věc, které je třeba se zbavit, je očekávání, že poctivost nakonec vždycky zvítězí; pravdou je, že většina pokusů zakročit a vymýtit zločin končí jen částečným vítězstvím nebo naprostým selháním. To ovšem nevádí. Ve vesmíru nic nepříjde vniveč. Budoucnost ukáže dokonce i plody úsilí, jež zdánlivě nikam nevede. Zdá se, že systém zůstal neotřesitelně neporušený, ale ve skutečnosti v něm zejí

fatální trhliny. Smete ho už příští úder, nebo ten, co přijde po něm. Přinejmenším dostane někdo někde lekci, poučí se a příště bude pozornější, ohleduplnější.“

Touto strategií se řídili lidé v Polsku a Československu a ostatních zemích bývalého sovětského bloku. Občané Tuniska, Egypta, Jemenu, Sýrie, Libye a zbytku severní Afriky a na Blízkém východě dnes dělají totéž. Ženy se bez výjimky těchto protestů účastnily a projevovaly pevnost, houževnatost a odvalu. Na barikádách stály po boku mužů, ale jejich boj za emancipaci vždy přesahoval snahy o sesazení despotických vladařů. Během obou intifád (palestinských povstání proti izraelské okupaci v roce 1987 a opět v roce 2000) dr. Salwa Al-Nadždžábová, gynekoložka a porodní asistentka z Ramalláhu na Západním břehu, a její kolegyně zjistily, že počet vražd „ze cti“ na palestinských autonomních územích dramaticky poklesl. „Během intifády jsou ženy vnímány jako partnerky,“ vysvětluje dr. Salwa Al-Nadždžábová. „Mladé ženy a mladí muži společně píšou pamflety, společně házejí kameny, společně pracují v terénu. V té době frekvence zabíjení žen ‚ze cti‘ klesá. Když se politická situace nemění, ženy se vrací domů. Od té chvíle už nejsou vnímány jako partnerky, ale jako ženy, a frekvence zabíjení žen ‚ze cti‘ [opět] stoupá.“

Podobný otřes zažily Egyptanky, když se v roce 2011 účastnily pochodu při oslavách Mezinárodního dne žen, jen několik týdnů po historických událostech na káhirském náměstí Osvobození (Tahrír). Byly napadeny muži v davu i příslušníky domobrany. Některé z nich byly podrobeny zkoušce panenství – jinými slovy, byly znásilněny – a bylo jim nařízeno, aby se vrátily domů. Staré známé výhrůžky je však nezastrašily. Vytvořením webových stránek, jež nazvaly *HarassMap*, si osvojily vynikající metodu, jak do městských map zaznamenat každý jednotlivý případ osahávání, volání „fuj“, svlékání očima, poznámek sexuálního charakteru, stalkingu, obscénních telefonních hovorů, nemravného obnažování, sexuálních návrhů, zastrašování výrazem tváře, znásilnění a sexuálního napadení. Na těchto stránkách se rovněž vystavují zprávy, obvinění a popisy zevnějšku obtěžujících. Je to důvtipný nový způsob, jak pojmenovat, poukázat, popsat a udělat ostudu těm, kdo se dopouštějí obtěžování. Stránky rovněž poskytují odkazy na právní a psychologické poradny. Jejich tvůrkyněmi jsou ženy, jež stály na barikádách a už se nehodlají vrátit domů.

Hra, která trvala celá staletí, je náhle u konce. Ukazuje se, že týrání žen a dívek je taktická šikana provozovaná staromódními samci, kteří sice již nepatří do tohoto světa, ale pokoušejí se zůstat u moci. Před deseti lety se přístup politiků začal měnit, byla zahájena podpora programů s genderovou složkou, ať už vzdělávacích, zdravotních, nebo programů pro malé firmy. Dnes se vlády pyšní financováním iniciativ šířících vzdělávání a zdravotní péči mezi dívkami. Dokonce

i výkonné rady korporací se předhánějí v lákání žen, protože ekonomičtí experti zjišťují, že zisk a produktivita stoupají přímo úměrně počtu žen jmenovaných do představenstva. A v tisku se publikuje stále více článků o ženské emancipaci, a to i v zemích, v nichž dosud panují starobylé režimy, tradičně potlačující práva žen.

Tato kniha je příběhem revoluce v ženském životě. Jeden z příběhů vypráví o mladé Afghánce Núrđžahán Akbarové, která se svou přítelkyní Anitou Hajdaryovou založila hnutí Mladé ženy za změnu (*Young Women for Change, YWC*), organizaci moderní a provokativní zároveň. A tyto dvě ženy se toho odvážily v jednom z hlavních měst světového útlaku žen – v Kábulu. Jejich cílem je přepracovat mapu emocionální krajiny Afghánistánu.

Když jsem se v roce 2012 s Núrđžahán Akbarovou seznámila, bylo jí sice jen jedenadvacet let a měřila sotva 155 cm, ale reprezentovala tvář nového Afghánistánu. „Chci mobilizovat mladé,“ pověděla mi. „Pětašedesát procent afghánské populace je mladší třiceti let. Nikdy jsme neválčili. Máme nové představy. A chceme skoncovat se starými zvyklostmi, které nikdo nechce.“

V roce 2013 přešla k jiné organizaci, usilující o emancipaci žen skrze poezii, ale v roce 2011, když zakládala hnutí Mladé ženy za změnu, byla studentkou 2. ročníku univerzity Dickinson College v Pensylvánii. Na každé prázdniny se vracela domů do Kábulu a spolu s Anitou Hajdaryovou iniciovala projekty, jež měly Afghánistánu přinést změnu. Dívky začaly budovat tenisový kurt pro mladé lidi a pořádaly kurzy gramotnosti pro děti. Akbarová nicméně říká: „Chtěly jsme pracovat na otázkách, jež se staly naší posedlostí. Jako ženy vyrůstající v Afghánistánu jsme zažily hodně diskriminace. Byly jsme svědky nespravedlností, jako jsou sňatky z donucení, časná manželství, sexuální obtěžování a bití.“ Dívky měly pocit, že už nemohou déle čekat na činy těch, kteří slibovali změnu – na Karzajovu vládu, na OSN, na zbytek mezinárodního společenství.

Núrđžahán Akbarová sdělila několika přítelkyním, že uspořádá v restauraci malý mítink. Doufala, že se jich tam ukáže alespoň pět. Přišlo sedmdesát zájemkyň a majitel restaurace shledal představu, že se v jeho podniku schází shromáždění žádající ženská práva, tak neúnosnou, že je všechny vykázal. Ženy si tudíž našly kancelářské prostory a začaly se scházet tam. Od té doby předaly starost o tenisové a gramotnostní programy jiným a samy se soustředily na pořádání výstav výtvarného umění zaměřeného na ženská práva, na série osvětových přednášek a protestní pochody, jimiž chtěly ukončit obtěžování žen na ulicích. Na jaře 2012 dokonce otevřely internetovou kavárnu pro ženy. Během té doby získávaly pro své ženské hnutí i mladé muže.

„Zpočátku jsme si myslely, že muže nepotřebujeme, a když jsme uvážily, že některé ženy mají zakázáno komunikovat s muži, chtěly jsme mít jistotu, že se

u nás budou všechny aktivistky cítit v klidu a pohodě," vysvětlovala Akbarová. „Jenže v naší společnosti panuje na všech úrovních segregace – kmenová a genderová –, čímž se od sebe izolujeme. V tom pokračovat nechceme, takže jsme dospěly k závěru, že muže potřebujeme, tedy takové, kteří by šli příkladem a otevřeně mluvili proti násilí na ženách. Muži, kteří se staví za ženy a kritizují násilí, sice čelí ve společnosti silnému odporu, ale mladí lidé naši věc pochopí lépe, když uvidí, že muži a ženy z různých etnických skupin stojí [na veřejnosti] při sobě.“

Akbarová vytrvale a provokativně poukazuje na spoustu zpátečnických zvyklostí. Pokud ji na ulici obtěžuje nějaký muž – pokud rozebírá stav jejího panenství, komentuje její prsa nebo ji nazve prostitutkou, protože jde bez pánského doprovodu –, což se v Afghánistánu stává naprosto běžně, zastaví se a zeptá se ho: „Proč to říkáte?“ Pokud ji začne osahávat, což je také docela běžné, řekne mu: „Jaký máte problém? Tahle ulice je i moje. Mám právo chodit svobodně po svém městě.“ Chce, aby se muži přestali chovat způsobem, který považuje za groteskní. „Pokud mě začnou obtěžovat fyzicky, praštím je svým batůžkem. Když se jich zeptám, o co se to pokoušejí, cítím, že jim do srdce zasévám semínko pochybností, což je cenné. Příště si možná napřed rozmyslí, co řeknou nebo udělají. Jakmile začnete poukazovat na nespravedlnost, musíte to dělat celou svou bytostí, to vám dodá hodně síly.“

Núrdžahán Akbarová se dokonce vydala po hlavní třídě čtvrti Kārte Seh v západním Kábulu – v jejímž sousedství sídlí organizace Mladé ženy za změnu – s nahrávacím zařízením ukrytým pod muslimským šátkem a shromažďovala důkazní materiál o neobyčejně nechutných věcech, jež muži říkají ženám na ulici. Nahrávku pak poskytla společnosti *ABC News*, která ji rozeslala rozhlasovým a televizním stanicím v Kábulu, aby se afghánští posluchači a diváci poučili. Akbarová a její spolupracovnice mají pocit, že nemají co ztratit. „Afghánské ženy se dostávají do vězení za to, že byly znásilněny, jsou zabíjeny za to, že porodily holčičku, je jim bráněno chodit do školy, celý život musejí trpět obtěžování.“ Akbarová si cení příkladu afghánských matek, které, i když neustále týrány, bojují za vzdělání svých dcer, mezi něž se sama řadí. „Během posledních třiceti let jsme viděly, čeho jsou muži schopni,“ říká Akbarová. „Teď uvidíme, čeho jsou schopné ženy!“

Jednou za čas – možná jen jednou za život – dostanete příležitost vyprávět příběh o tom, jak lze změnit životy lidí. Proces změny obvykle bývá otázkou odvahy, je náročný na čas i peníze, tu a tam může být i srdceryvný, ale celý tento počín se nakonec vyplatí natolik, že se stane součástí legend. Každé hnutí a většina snah o změny však trpí špatným načasováním, nezdary a neúspěchy. Proces

změny se vyživuje z hněvu a rozčarování, ale i z inspirace a trpělivosti. Současné dění představuje kulminaci všech dosavadních vln ženského snažení. Jakmile se začne se změnami s upřímným nadšením, jakmile se proces rozjede a nabere dostatečnou rychlost, už se zastavit nedá.

Mnoho lidí zůstává pesimisty. Říká se, že jakmile se Tálibán vrátí k moci, budou afghánské ženy opět vrženy zpět do období temna. Jiní tvrdí, že ženy arabského jara představovaly jen pomíjivou epizodu a že drakonický kodex právního postavení jednotlivců, který určuje charakter rodinného života, způsob uzavírání sňatků, rozvody a dědictví, je udrží opět v područí.

Nevěřím, že by se některá z těchto předpovědí mohla uskutečnit, a nevěří tomu ani jedna z žen, s nimiž jsem v rámci této knihy hovořila.